I.3. Perspectiva lingvistică

Prin activitatea şi ideile fondatoare ale lui Wilhelm von Humboldt (1767-1835), lingvistica a fost recunoscută ca ştiinţă. Autor al unor lucrări de filozofia limbajului, lingvistică şi estetică, savantul german este astăzi considerat fondatorul lingvisticii ca disciplină academică. De altfel, cea mai cunoscută dintre contribuţiile sale, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (1836) [ed. rom. *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii*], este bogată în consideraţii privind istoria şi filozofia culturii, iar unele dintre acestea au influenţat apariţia şi înflorirea unor şcoli de gândire estetică.

Una din ideile influente ale lui Humboldt, dezvoltată ca urmare a contactului cu lucrările unora dintre reprezentanţii iluminismului francez[1], priveşte *dimensiunea estetică intrinsecă a limbii*: „în limbă (...) se formează (...) un principiu artistic-creativ, care îi este, de fapt, intrinsec. Căci în limbă conceptele sunt susţinute de sunete şi acordul tuturor forţelor spirituale se reuneşte astfel cu un element muzical care, penetrând-o, nu renunţă la propria lui natură, ci doar şi-o modifică. Frumuseţea artistică nu se adaugă limbii asemenea unui ornament întâmplător, ci, dimpotrivă, este o consecinţă necesară prin sine a

[1] În studiul introductiv ce prefaţează ediţia în limba engleză a lucrării lui Wilhelm von Humboldt, Hans Aarsleff argumentează că viziunea savantului german s-a dezvoltat sub influenţa concepţiei lui Denis Diderot: „În estetica lui Diderot privind arta şi limbajul şi limba ca artă, Humboldt a aflat gata formate concepţiile pe care şi le-a însuşit." (Humboldt 1988: lix).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

esenței acesteia, o infailibilă piatră de încercare în desăvârșirea internă și generală a limbii. Căci activitatea internă a spiritului se avântă către cele mai îndrăznețe înălțimi doar atunci când sentimentul frumuseții își revarsă asupra ei strălucirea" (Humboldt 2008: 129).

Fundamentul asemănării pe care Humboldt o statornicește, pe urmele altor învățați, între limbă și artă[2] trebuie căutat, așa cum arată Hans Aarsleff, în convingerea savantului că limba este o manifestare a creativității: „numai grație limbii noi dobândim conștiință de sine, cunoaștere și stăpânire asupra realității. Ea este ca o lume secundă în care ne cunoaștem atât sinele cât și înfățișarea exterioară a lucrurilor, ca un intermediar între ființa subiectivă și existența obiectivă" (Humboldt 1988: xix).

În viziunea lui Humboldt - afirmă același comentator - limbile omenești sunt, chiar din momentul prim al articulării (configurării) lor, individualități distincte care pun în valoare vitalitatea și energia creatorilor lor, indivizii de excepție și popoarele. Ele sunt aidoma operelor de artă și nu toți artiștii sunt la fel de talentați. Ceea ce conturează în mod fundamental esența unei limbi date este spiritul creator care îi asigură devenirea și funcționarea, iar „această perspectivă estetică asupra naturii limbii stă în centrul concepției filosofice a lui Humboldt" (*idem*: xx).

Un alt interpret al concepției humboldtiene, Ernst Cassirer, afirmă că interpretarea diversității lingvistice ca diversitate a viziunilor asupra lumii are ca nucleu axioma că facultatea de reprezentare a omului este inseparabilă de limba sa, izvoarele

[2] „în partea cea mai profundă și mai inexplicabilă a evoluției sale, limba se aseamănă cu arta. Pictorul sau sculptorul îmbină și ei ideea cu substanța, iar în opera lor se arată limpede dacă această îmbinare, în intimitatea întrepătrunderii între cele două, izbucnește dintr-un geniu veritabil aflat în stare de libertate sau dacă ideea, separată în sine, este, ca să spunem așa, copiată trudnic și migălos cu dalta sau cu penelul" (Humboldt 2008: 127).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

acestei perspective regăsindu-se în filozofia idealistă fondată de Immanuel Kant. Humboldt – notează Cassirer (2008/I: 113-115) - „caută să ajungă în punctul în care opoziția dintre subiectivitate și obiectivitate, dintre individualitate și universalitate se dizolvă într-o pură nediferențiere". În calitatea lor de energii spirituale, limbile naturale sunt subiective în raport cu realitatea obiectivă, însă ele nu împiedică înțelegerea existenței, ci, mai degrabă, acționează ca mijloace de formare, de „obiectivare" a impresiilor sensibile. Cu alte cuvinte, „limba nu pornește de la obiect ca ceva dat, pentru a-l „copia" pur și simplu, ci ea ascunde în sine mai degrabă o atitudine spirituală, care reprezintă întotdeauna un factor decisiv" în percepția obiectului. În termenii lui Humboldt (2008: 122), „cuvântul nu este echivalentul obiectului care se prezintă simțurilor, ci al interpretării care se dă acestui obiect pe parcursul producerii limbii, în momentul precis determinat al inventării cuvântului. Aici se află extraordinara sursă a multiplicității de expresii diferite pentru aceleași obiecte; atunci când, de exemplu, în sanscrită, elefantul este denumit când „cel care bea de două ori", când „cel cu doi colți", când „cel înzestrat cu o mână" constatăm că sunt denumite tot atâtea concepte diferite, cu toate că întotdeauna este avut în vedere același obiect. Limba nu reprezintă niciodată obiectele, ci întotdeauna conceptele pe care, pornind de la ele, spiritul le configurează spontan în momentul producerii limbii".

Așadar, cuvintele unei limbi nu sunt nici oglinzi, nici vehicule, ci interpretări ale lumii obiectelor. Cristalizări ale unei viziuni subiective asupra lumii, viziune tezaurizată și codificată de limba însăși din chiar momentul devenirii sale, cuvintele sunt totodată obiectivări lingvistice ale conceptelor pe care spiritul le configurează.

„Eternă mediatoare între spirit și natură" (Humboldt 2008: 200), limba pune în evidență existența unui arhitect care îi însuflețește devenirea, iar această devenire, argumentează Hans

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Arsleff (Humboldt 1988: xxix), se aseamănă, în concepția savantului german, cu procesul de creație artistică. Pictorul sau sculptorul nu imită ceea ce percepe din lumea înconjurătoare, ci, dimpotrivă, urmează un model ideal izvorât din imaginație, dar de îndată ce respectivul model se materializează într-o substanță precum culoarea sau piatra, schița rezultată devine o formă obiectivă ce va determina calitatea artistică a întregii creații. Aidoma artiștilor, generații succesive de vorbitori dau culoare și formă „schiței" constituite de primele articulări în care se materializează nașterea unei limbi.

Dacă perspectiva de factură estetică asumată de Wilhelm von Humboldt se reflectă atât în planul concepției sale asupra limbii cât și în planul argumentării pe care o valorifică pentru a-și susține viziunea[3], nu este mai puțin interesant de notat că unele dintre considerațiile sale asupra noțiunii de stil merită avute în atenție. Observațiile privesc în special distincția între ceea ce astăzi numim „stilul scriitorului" și „stilul de limbă".

În acord cu circulația ideilor în epoca sa, idei vehiculate sau impuse de reprezentanți ai iluminismului francez, precum Denis Diderot (1713-1784) sau Etienne Bonnot de Condillac (1714-1780), și de personalități ale vieții culturale germane, ca Immanuel Kant, Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) sau Johann Gottfried von Herder (1744-1803), Humboldt își dezvoltă concepția asupra limbii ca activitate creatoare arătând că „limba este constant creată sau re-creată atât de individ, cât și de poporul de care acesta aparține" (Morpurgo Davies 1998: 109). Cu alte cuvinte, geniul individual și spiritul popular sunt angajate în fluxurile și refluxurile care animă viața și specificul unei limbi. Etapele în care spiritul unui popor conferă limbii culoare și

[3] V. Cassirer (2008/I: 112): „Conceptele sale nu sunt niciodată produse pure și detașate ale analizei logice, ci din ele se desprinde o notă a sentimentului estetic, o dispoziție artistică, care îi însuflețește expunerea, care însă, în același timp, învăluie articularea și structura ideilor sale."

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

caracter distinct sunt urmate de epoci în care „limbile și națiunile pot fi trezite și salvate de geniul individual al unor mari personalități" (Humboldt 2008: 195). În asemenea perioade de efervescență literară, „limba se smulge mai mult din banalitatea zilnică a vieții materiale și se ridică pe culmile dezvoltării pure a gândirii și a reprezentării libere" (*idem*). În indicarea acestui curs de cristalizare și evoluție, gândirea lui Humboldt rezonează cu cea a lui Condillac, în accepția căruia „deși geniul limbilor depinde inițial de cel al popoarelor, dezvoltarea acestuia nu ar fi completă fără contribuția scriitorilor iluștri" (Condillac 2001: 186).

Pe fondul acestor progrese în interpretarea faptelor de limbaj uman articulat, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se naște stilistica. Ca arie de preocupări intelectuale de sine stătătoare, această disciplină își conturează obiectul de cercetare pe fondul creșterii interesului față de arta literară și de istoria culturală a națiunilor. În Europa, preocupările de retorică, poetică și stilistică s-au acomodat concepțiilor estetice și ideologiilor literare ale unor mari gânditori și scriitori precum cei deja menționați.

De exemplu, în viziunea lui Goethe, a scrie este, ca și a vorbi, un act de trăire, iar considerarea scrisului ca manifestare a vieții spiritului a favorizat conceperea stilului ca emblemă a personalității creatorului de artă (Schanze, în Fix/Gardt/Knape 2008/I: 134). Această perspectivă nu este întru totul nouă și radical deosebită de alte accepții anterioare date stilului. Încă dinainte de epoca Renașterii, noțiunea avea, în limbi europene precum franceza, un bogat repertoriu de valori semantice: „În Evul Mediu [pentru *stil* – n.r.] se dezvoltă sensurile 'manieră de exprimare' (orală), 'fel de a fi', 'mod de a trăi', 'mod de a face ceva', 'tehnică de a combate', 'mod de a acționa' (în justiție) și chiar 'mod de a gândi', 'opinie'" (Sempoux 1961: 740). Cu sensul 'manieră de a scrie proprie unui scriitor', termenul *stil* este întrebuințat încă din antichitatea greco-latină, ceea ce înseamnă

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

că inovația romanticilor, anume că stilul este manifestarea emblematică a originalității creatoare, se integrează în acest cadru conceptual și se cuvine corelată cu teza personalității demiurgice a geniului[4].

În spațiul cultural european, existența unei discipline cu obiect de cercetare distinct de cel al retoricii sau al poeticii este mai întâi problematizată de germanistul Wilhelm Wackernagel (1806-1869), profesor la Universitatea din Basel și om de litere, autor al mai multor volume de versuri. Publicată postum, lucrarea *Poetik, Rhetorik und Stilistik: Academische Vorlesungen* [Poetică, retorică și stilistică: prelegeri universitare, 1873] este o sinteză a cursurilor susținute de Wackernagel între 1863 și 1869, iar doctrina estetică ce călăuzește argumentația acestui învățat se întemeiază pe ideea că arta este „obiectivarea frumoasă a perceperii subiective a frumuseții" (Richter 2010: 107). Această teză favorizează legitimarea stilului ca manifestare expresivă cu dublă ipostaziere, subiectivă și obiectivă.

Raportul dialectic dintre dimensiunea subiectivă și cea obiectivă a stilului este angajat în definiția formulată de Wackernagel (1873: 313): „Stilul este maniera de reprezentare prin intermediul limbii, pe de o parte condiționată de caracteristicile mentale ale reprezentatului și, pe de altă parte, de conținutul și scopul reprezentării". Această definiție este relevantă sub mai multe aspecte. În primul rând, ea reliefează dubla natură a faptelor de stil, cognitivă și lingvistică. În al doilea rând, formularea reliefează considerarea stilului ca rezultat al unei intenții de comunicare dirijate către atingerea unui anumit scop.

[4] „Pentru estetica romantică, ideea de geniu este însă constitutivă și în mod suprem expresivă, ea sintetizând o întreagă viziune asupra procesului de creație artistică. Încă din preromantism se impune ideea originalității în creație, originalitate incompatibilă cu observația regulilor ce dominaseră procesul de creație în clasicism. (...) În romantismul dominat de ideea originalității și organicității creației, ideea de geniu devine un laitmotiv filozofic și estetic cu importante rezonanțe în creația literară" (Călin 1975: 143-144).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

În al treilea rând, autorul accentuează calitatea stilului de a se constitui în înveliș expresiv al vieții spirituale a unui individ.

Din moment ce individul are posibilitatea de a valorifica resursele spiritului și ale limbii considerate cele mai potrivite cu intențiile și scopurile sale comunicative, stilul este emblema unei subiectivități. În același timp, stilul, în calitate de manifestare exterioară și sensibilă a condiționărilor pe care gândirea și limba le întreține și le impun, are și caracter obiectiv, în sensul că interdependența dintre gândire și limbă obiectivează propensiunile subiective ale spiritului. În acord cu această definiție, învățatul german delimitează sfera de preocupări a stilisticii, considerând că obiectul acesteia este de a studia proprietățile de ordin expresiv ale învelișului lingvistic în care spiritul se lasă cuprins și exprimat.

Obiectul de cercetare al stilisticii ține, deci, de partea exterioară a reprezentării prin limbă, nu de idee în sine. Nu substanța gândirii ca atare intră în sarcina preocupărilor de stilistică, ci „forma, alegerea cuvintelor, construcția de propoziții". Cu toate acestea, stilul nu este un produs mecanic și inert, dat fiind că „formele lingvistice de care se ocupă stilistica sunt în mod indispensabil condiționate de conținut și de idee. Stilul nu este o mască mortuară care acoperă un conținut, ci este o întruchipare vie, un mod de a face ca oasele și carnea să poată prinde suflet. Desigur că stilul este un veșmânt al conținutului, dar cutele acestui veșmânt sunt puse în evidență tocmai de părțile acoperite de veșmânt, iar alcătuirea și mișcarea acestora este dată de spirit." (Wackernagel 1873: 311). Acest decupaj ne permite să înțelegem că în concepția unora dintre învățații care au încercat, în secolul al XIX-lea, să delimiteze domeniul preocupărilor de stilistică, stilul este conceput ca formă externă a limbii, menirea faptelor de stil fiind de a fixa, în plan lingvistic, mișcările vieții spirituale.

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Dacă în secolul al XIX-lea sfera stilisticii a fost fixată în câmpul artei literare, la începutul secolului al XX-lea, prin activitatea ştiinţifică a lui Ferdinand de Saussure (1857-1913) şi a unora dintre elevii săi, mai cu seamă Charles Bally (1865-1947), obiectul de cercetare al stilisticii este delimitat din unghiul preocupărilor de lingvistică.

Ferdinand de Saussure este considerat unul din întemeietorii lingvisticii generale şi nu este mai puţin adevărat că lui Charles Bally i se atribuie onoarea de fondator al stilisticii lingvistice. Se poate, aşadar, afirma că fertilul demers ştiinţific saussurian a determinat configurarea preocupărilor de lingvistică generală şi de stilistică.

Este cunoscut faptul că influenţa concepţiei lui Ferdinand de Saussure[5] privind natura şi funcţionarea limbii ca mijloc de

[5] Personalitatea ştiinţifică a savantului genevez, aşa cum este ea evocată în mărturiile discipolilor şi ale altor colaboratori, impresionează prin contrastul între firea rezervată şi introspectivă a omului Saussure şi prelegerile strălucite ale profesorului care se bucura de un neştirbit respect printre studenţi. Iată cum sintetizează unul dintre studenţi imaginea pe care Ferdinand de Saussure o avea în ochii celor ce frecventau cursurile sale la *École Pratique de Hautes Études*, între 1881 şi 1891: „printre atâţia profesori eminenţi, a fost unul dintre cei mai ascultaţi şi mai iubiţi. Admiram în cursurile sale informaţia vastă şi temeinică, metoda riguroasă, vederile generale, îmbinate cu detaliul precis şi expunerea ce era de o claritate, de o cursivitate şi de o eleganţă suverane." (Saussure 1998: 252). Un portret asemănător creează şi discipolii care audiază cursurile de după 1891, când savantul renunţă la postul de la Paris şi acceptă catedra de sanscrită şi de limbi indo-europene, special creată pentru el la Universitatea din Geneva. Pentru a contura o imagine în măsură să redea complexitatea activităţii didactice a profesorului genevez, se cuvine menţionat că într-un interval de două decenii (1891 - 1913), Ferdinand de Saussure a ţinut cursuri de lingvistică comparativă sau descriptivă dintre cele mai diverse: istoria limbilor indo-europene, fonetică şi etimologie (greacă şi latină), dialectologia istorică a limbilor clasice, gramatica istorică a limbilor germanice (gotică, saxonă veche, germană şi engleză), lecţii de sanscrită, persană şi lituaniană, lingvistică geografică şi generală. Unii dintre studenţi se considerau intimidaţi de cerinţe, cunoscut fiind că, „la începutul fiecărui curs, cu un anumit optimism pedagogic, Saussure îşi avertiza elevii că el consideră că ei ştiu deja latina, greaca, engleza, franceza, germana, italiana."

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

comunicare umană s-a concretizat în apariția și dezvoltarea structuralismului[6], curent care a favorizat înflorirea altor discipline socio-umane: psihologia, sociologia, antropologia sau teoria și critica literară. Asupra elevilor și colaboratorilor săi, lingvistul genevez a avut o înrâurire remarcabilă, dacă e să ținem seamă de calitatea științifică a contribuțiilor pe care unii dintre ei le-au adus la dezvoltarea unor direcții de cercetare precum lingvistica diacronică (Antoine Meillet), psiholingvistica (Albert Sechehaye) sau stilistica (Charles Bally).

Cu opt ani mai tânăr decât ilustrul său profesor și predecesor, Bally a activat multă vreme ca profesor de liceu și ca docent (profesor universitar neretribuit) al Universității din

(Saussure 1998: 259). Cea mai recentă lucrare dedicată vieții și activității lui Ferdinand de Saussure, o monografie excelentă elaborată de lingvistul britanic John E. Joseph (2012), valorifică o mare bogăție de date referitoare la viața, personalitatea și preocupările savantului.

[6] Termenul acoperă concepții științifice care aparțin unor axe epistemologice diferite: structuralismul european, infuzat de viziunea saussuriană și structuralismul american, închegat fără valorificarea distincțiilor stabilite de Ferdinand de Saussure. În Europa, dezvoltarea structuralismului a fost impulsionată prin activitatea reprezentanților Școlii de la Geneva și ai Școlii sociologice franceze, prin cercetările membrilor Cercului de la Praga și prin studiile oamenilor de știință care au format Cercul lingvistic de la Copenhaga. Acestora li se pot adăuga, la rigoare, și alte orientări precum Școala de la Londra, mișcare lingvistică care a contribuit la afirmarea funcționalismului și contextualismului britanic. Succesul structuralismului european s-a datorat câtorva teze de mare impact privind organizarea semiotică a limbii și funcționarea procesului de comunicare verbală. Dintre acestea, pot fi amintite (Joseph 2012: 642): 1. privilegierea perspectivei sincronice în cercetarea limbii, 2. considerarea limbii ca sistem de semne, adică de entități biplane, cu formă (semnificant) și conținut (semnificat), 3. afirmarea naturii arbitrare a raportului dintre semnificant și semnificat, 4. identificarea celor două laturi ale semnului ca valori dezvoltate în interiorul sistemului lingvistic și 5. centrarea asupra celor două tipuri esențiale de raporturi, sintagmatic și asociativ, care determină organizarea semnelor în limbă și funcționarea lor în vorbire. Această paradigmă științifică a format cadrul ideologic și analitic care a propulsat lingvistica pe marea scenă a științelor (Joseph 2012: 642), ascensiune care a grăbit proclamarea lingvisticii ca „știință-pilot" (Bidu-Vrănceanu et al. 2001: 506, Frâncu 1999: 5).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Geneva, frecventând timp de treisprezece ani cursurile lui Sassure, dar fără a fi prezent la cele de lingvistică generală, ținute începând cu anul 1907. Cu toate acestea, el a fost prezent la unele din conversațiile particulare și amicale pe care Saussure obișnuia să le aibă cu studenții apropiați, după cum indică A. Sechehaye: „Cu mai multe prilejuri, el [Ferdinand de Saussure – n.r.] a vrut să ne iniţieze în modul său de gândire. Aborda, în convorbiri amicale, problemele de metodă şi problemele teoretice pe care le-a prezentat mai târziu (...) în cursurile sale de lingvistică generală." (Saussure 1998: 274).

Coroborată cu alte argumente, această mărturie dovedeşte că Saussure era preocupat de închegarea unei teorii a limbii cu mult înainte să-şi fi expus ideile într-un curs de lingvistică generală destinat studenților. În acest context, se poate consemna că Bally cunoştea aspectele de bază ale doctrinei saussuriene înainte de susţinerea primului curs de lingvistică generală (16 ianuarie – 3 iulie 1907), iar acest aspect se dovedește esențial pentru a identifica atât elementele principale ale controversei legate de publicarea *Cursului de lingvistică generală*, a cărui primă ediție a apărut în 1916, cât și pentru a observa în ce raport se situează concepția stilistică a lui Bally cu doctrina lingvistică a lui Ferdinand de Saussure.

După cum se știe, *Cursul de lingvistică generală* îi este atribuit lui Ferdinand de Saussure, însă lucrarea a fost compilată după notițele de curs ale discipolilor[7]. Meticulozitatea cu care își elabora lucrările științifice și starea de sănătate precară nu i-au permis savantului elvețian să redacteze lucrarea ce avea să revoluționeze teoria limbii. Dacă e să dăm crezare mărturiilor furnizate de editorii *Cursului*, Saussure avea obiceiul de a-și distruge „treptat foile pe care își schița zi cu zi expunerea! În

[7] În prefața ediției princeps, editorii enumeră sursele documentare folosite. A se vedea Saussure 1998: 23.

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

sertarele sale nu am găsit decât nişte ciorne destul de vechi, desigur nu fără valoare, dar cu neputinţă de utilizat şi de combinat cu materia celor trei cursuri." (Saussure 1998: 23). La trei ani după dispariţia mentorului, Charles Bally şi Albert Sechehaye împreună cu Albert Riedlinger au publicat volumul, menţionând în prefaţă că autorul trecut pe copertă „poate nu ar fi autorizat publicarea acestor pagini". Inițiativa elevilor lui Ferdinand de Saussure a trezit reacţii vii, iar ediţiile de referinţă - sinteza publicată de Bally şi Sechehaye şi seria de ediţii critice ale manuscriselor inițiată, în 1957, de Robert Godel, şi continuată, între 1968 şi 1974, de Rudolf Engler - reflectă, prin contrastele dintre ele, destinul complicat al operei saussuriene.

În viziunea lui Simon Bouquet, unul din editorii contemporani ai scrierilor lui Ferdinand de Saussure, savantul genevez „n-a predat doar un curs de lingvistică generală, ci trei serii de lecţii cu această denumire, ţinute la universitatea din Geneva în 1907, 1908-1909 şi 1910 – 1911, în faţa unui auditoriu foarte restrâns de studenţi... care, din fericire, le-au consemnat cu mare atenţie. Tocmai pe baza unora dintre aceste note, Bally şi Sechehaye au redactat - fără a asista ei înşişi la vreuna din lecţiile de lingvistică generală ale lui Saussure - ceea ce au numit o «reconstituire», reorganizând total şi re-scriind, în sinteza lor unică şi postumă, aceste lecţii cu teme şi logici de expunere multiple"[8].

Deşi realizată cu participarea lui Albert Riedlinger, „unul dintre discipolii care au urmărit teoriile profesorului cu cel mai mare interes" (Saussure 1998: 24), «reconstituirea» publicată de Bally şi Sechehaye a fost de timpuriu criticată. Într-o recenzie a

[8] Bouquet, Simon, 2002, „Après un siècle, les manuscrits de Saussure reviennent bouleverser la linguistique", studiu publicat în revista electronică *Texto! Textes et cultures*, text disponibil la adresa http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Apres.html

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Cursului de lingvistică generală, notează Bouquet[9], Antoine Meillet (1866-1936), prieten şi colaborator al lui Saussure, denunţă lipsa de autenticitate a lucrării tipărite în 1916, considerând-o „adaptarea unor învăţături orale fugitive, despre care nu se ştie dacă detaliile criticabile aparţin autorului sau editorilor".

O poziţie similară adoptă chiar Riedlinger, editor-asociat şi proprietar al unora dintre notiţele prelucrate în ediţia princeps. Într-o scrisoare din 1957, adresată unui prieten (Lucien Gaultier), Riedlinger subliniază că omiterea unor fragmente importante a denaturat spiritul saussurian al *Cursului*: „Mi-ar fi imposibil să comentez despre adevărata măreţie a lui F. de Saussure fără a-l compara cu Bally şi, drept urmare, fără a-l pune mai prejos pe acesta din urmă. Să explic: Bally a ciopârţit lingvistica generală, ceea ce viitoarea lucrare a lui Godel va demonstra cât se poate de clar. (...) Şi mai gravă, însă, este eliminarea completă a excelentei introduceri de 100 de pagini din cel de-al doilea curs, pentru care Godel mi-a cerut acordul de a o publica *in extenso*, după notiţele mele. Vă amintiţi, fără doar şi poate, că Bally decretase capitolul despre 'unităţi şi identităţi' ca fiind neclar, iar dumneavoastră i-aţi împărtăşit ideea. Însă Godel a văzut în această introducere chintesenţa gândirii saussuriene. Dar Bally, deşi foarte talentat în observarea faptelor lingvistice, nu avea simţul filosofic al maestrului său şi nici anvergura sa."[10].

Acest comentariu al lui Riedlinger sugerează că lipsa de afinitate între fineţea teoretică a lui Saussure şi precizia

[9] Bouquet, Simon, 2007, „Saussure au XXI° siècle : ce que les textes saussuriens originaux remettent en cause du *Cours de linguistique générale*", lucrare prezentată la Colocviul Internaţional „Révolutions saussuriennes", 19 – 22 iunie 2007, pagina de internet: http://saussure.ch/preprints/.

[10] Bouquet, Simon, 1999, „La linguistique générale de Ferdinand de Saussure : textes et retour aux textes", studiu publicat în revista *Texto! Textes et cultures*, text disponibil la adresa: http://www.revue-texto.net/1996-2007/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Linguist-gen.html.

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

descriptivă a lui Bally pare să fie izvorul unor nepotriviri între notele de curs ale studenţilor lui Saussure şi «reconstituirea» publicată în 1916. În acest sens, poate fi invocat unul dintre exemplele descoperite şi analizate de Simon Bouquet (2007): în ceea ce priveşte celebra axiomă a *arbitrarietăţii*, textul din 1916 „distorsionează gândirea saussuriană (...)" dând impresia că *arbitrarul semnului* este „o trăsătură globală a entităţii lingvistice, pe când, dimpotrivă, în lecţiile ce includ asemenea pasaje, lingvistul genevez nu vorbește decât despre *arbitrarul semnificantului* (i.e. *arbitrarul intern al semnului*) – altfel spus, se axa strict pe punctul de vedere al semnificantului, pentru a afirma că nu există nicio legătură analogică între acesta şi semnificat".

În lumina unor astfel de devieri din ediția princeps, descoperite şi comentate în procesul de editare filologică a notelor de curs ale studenților şi a însemnărilor saussuriene, s-ar putea concluziona că cei mai importanți dintre discipolii lui Saussure au dat interpretări personale unora dintre noţiunile saussuriene fundamentale. Merită, aşadar, să observăm în ce măsură controversa generată de editarea tezelor saussuriene poate fi corelată cu accepția particulară pe care Charles Bally a dat-o noţiunilor centrale ale doctrinei mentorului său în perioada în care a redactat lucrările prin care a legitimat existența stilisticii ca parte a lingvisticii.

În 1905, Bally publică prima dintre lucrările sale importante, *Précis de stylistique française* (*Manual de stilistică franceză*). Volumul apare înainte ca Ferdinand de Saussure să țină seria de prelegeri de lingvistică generală. Ideile din această lucrare care se deschide cu definirea şi trasarea sarcinilor stilisticii[11] sunt

[11] „Termenul *stilistică* sună cumva neplăcut în urechile francezilor; el este considerat a avea un iz întrucâtva germanic; cu toate acestea, este un termen clar şi comod care permite deosebirea de alte părți ale lingvisticii a unei discipline care are un domeniu de sine stătător. Stilistica studiază mijloacele de expresie de care dispune o limbă, procedeele generale de care aceasta se folosește pentru a permite

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

reluate şi îmbogăţite într-un volum apărut în 1909, *Traité de stylistique française* (*Tratat de stilistică a limbii franceze*), al cărui edificiu teoretic va fi discutat în cele urmează.

Aceste lucrări au fost cu siguranţă cunoscute de Ferdinand de Saussure, care, într-o scrisoare din septembrie 1912, comentează originalitatea concepţiei ştiinţifice a discipolului său. Considerând că *observaţia psihologică* devine „metoda constantă" de urmărire a „nuanţelor discursului", Saussure afirmă că stilistica lui Bally „ar fi «o psihologie a discursului» dacă n-aţi arăta, în chip fecund, că în discurs se elaborează, de fapt, ceea ce, mai apoi, devine parte integrantă a limbajului" (*apud* Bouquet 2007). Deloc surprinzătoare, ideea că părţile limbajului uman se elaborează în discurs trebuie inclusă în nucleul de observaţii care i-au permis lui F. de Saussure să formuleze celebrele sale distincţii teoretice.

Identitatea şi sarcinile stilisticii, aşa cum au fost ele trasate de Charles Bally, pot fi înţelese prin referire la: a) conceptul de *sistem*; b) corelaţia între dihotomia *langue - parole* şi distincţia *stilistică - stil*; c) problema *valorii* şi distincţia *paradigmatic – sintagmatic* şi d) distincţia *sincronie – diacronie*.

Sistem lingvistic - sistem expresiv. Nu se poate discuta despre noţiunea de *sistem*, fără a lua în considerare conceptul de *relaţie*, deoarece, la începutul secolului al XX-lea, relativismul reprezenta un cadru teoretic viabil de explicare a legăturilor dintre elementele şi compartimentele limbii. F. de Saussure aminteşte că numai în virtutea acestor relaţii se poate descrie identitatea

redarea în vorbire atât a fenomenelor din lumea exterioară, cât şi a ideilor, sentimentelor şi mişcărilor din viaţa noastră interioară, în general. Ea se ocupă cu raporturile care, într-o limbă dată, se stabilesc între lucrurile denumite şi expresia lor şi încearcă să determine legile şi tendinţele pe care le urmează acea limbă pentru a face posibilă exprimarea gândirii în toate formele sale. În sfârşit, ea îşi caută o metodă proprie prin care să descopere mijloacele de expresie, să le definească şi să le clasifice, arătând care este uzul lor potrivit." (Bally 1905: 7).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

semnelor limbii, aşa cum o demonstrează analogia cu jocul de şah: „La fel cum la jocul de şah ar fi absurd să te întrebi ce reprezintă, în afara şahului, o damă, un pion, un nebun sau un cal, la fel de lipsit de sens ar fi, în măsura în care avem în vedere într-adevăr *limba*, să cercetăm ce este fiecare element în sine. Nimic altceva decât o piesă care capătă valoare prin opoziţia sa faţă de alte piese, în funcţie de anumite convenţii. (...) în fiecare epocă există doar *opoziţii*, valori *relative* (în realitate chiar convenţionale, dar întemeiate înainte de toate pe posibilitatea de a opune doi termeni conferindu-le două valori." (Saussure 2004: 71-72). În lumina acestui tip de argumentare, se poate accepta că doctrina limbii ca sistem se sprijină pe relativism, manifestările cele evidente ale principiului relativităţii fiind arbitrarietatea şi noţiunea de valoare lingvistică.

Printr-un raţionament asemănător, Bally consideră stilistica o disciplină lingvistică ce trebuie să studieze „*trăsăturile afective* ale faptelor de expresie, *mijloacele* de care dispune limba pentru a le produce, *relaţiile* reciproce existente între aceste fapte, în sfârşit, ansamblul *sistemului expresiv*, ale cărui elemente sunt" (Bally 1951/I: 16).

După cum lingvistica este ştiinţa care se ocupă cu studierea relaţiilor dintre elementele care formează sistemul limbii, stilistica are drept obiect de cercetare sistemul expresiv dezvoltat prin relaţiile reciproce dintre faptele de limbaj, analizate din unghiul conţinutului lor afectiv. Se observă că în sistemul stilistic teoretizat de Bally, faptele de limbaj capătă valoare numai în virtutea relaţiilor dintre ele, însă această idee formează, după cum spune A. Sechehaye, cheia de boltă a gândirii saussuriene, „în materie de funcţionare a limbilor (*apud* Saussure 1998: 270).

În continuitatea ideilor lui Saussure, Bally afirmă că mijloacele de care dispune limba pentru a transmite conţinuturi afective „sunt relative unele faţă de altele; ele nu formează un *ansamblu* prin numărul lor, ci un *sistem* prin grupare şi

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

întrepătrundere; simbolurile lingvistice nu au *semnificaţie* şi nu produc niciun *efect*, decât în virtutea unei reacţii generale şi simultane a faptelor de limbaj, care se delimitează şi se definesc unele pe altele." (Bally 1951/I: 21).

Unde îşi are, însă, originea această relativitate? Explicaţia dată de Bally la această întrebare nu mai ţine strict de lingvistică, ci de fenomenologie, deoarece lingvistul elveţian consideră că nu redarea fidelă a realităţii, ci deformarea ei stă în natura firii umane: „suntem sclavii eului nostru; (...) în loc să se reflecte şi să fie fidel concepută de noi, realitatea se refractă şi suferă o deformare a cărei cauză este natura eului nostru." (Bally 1951/I: 6).

Cu alte cuvinte, manifestarea valorilor afectiv-expresive nu ţine strict de limbă, ci de felul relativ şi sistematic în care vorbitorii folosesc limba pentru a-şi exprima trăirile. Această accepţie este şi mai bine pusă în lumină prin definiţia cuprinzătoare dată caracterului afectiv, care include „emoţiile, sentimentele, impulsurile, dorinţele, tendinţele noastre: pe scurt, tot ceea ce vibrează în noi, tot ceea ce are repercusiuni asupra eului nostru fizic, tot ceea ce ne face să acţionăm, tot ceea ce reprezintă temperamentul şi personalitatea noastră şi care nu ţin de intelect." (Bally 1951/I: 6).

Unind aceste opinii, se poate ajunge la concluzia că dualităţile limbajului (Saussure 2004: 300-301) sunt corelate de Bally cu o dualitate cognitivă, în virtutea principiului relativităţii: „Gândirea noastră oscilează între *percepţie* şi *emoţie*; cu ajutorul lor *înţelegem* şi *simţim*. Cel mai adesea căpătăm simultan *ideea* şi *sentimentul* lucrurilor gândite; este adevărat, în proporţii infim variabile, însă, pentru observaţia practică, se poate spune că (...) gândirea este orientată spre unul dintre aceşti doi poli, fără a-i atinge complet şi are, după caz, o «dominantă» raţională sau o «dominantă» afectivă" (Bally 1951/I: 151-152). Credinţa lui Bally în dualitatea *raţiune - sentiment* este atât de puternică încât ea

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

reprezintă esenţa relaţiei între *lingvistică* şi *stilistică*, înţeleasă ca o opoziţie de tip saussurian: „Stilistica are ca punct de plecare ceea ce lingvistica are ca punct de sosire." (Bally I/ 1951: 52).

În lumina consideraţiilor de mai sus, trebuie remarcat că opoziţia *lingvistică - stilistică* se corelează cu opoziţia *lingvistica limbii - lingvistica vorbirii*, aspect acceptat şi lămurit de însuşi F. de Saussure. Într-un fragment dintr-un raport privind înfiinţarea unei Catedre de stilistică la Facultatea de Litere a Universităţii din Geneva, părintele lingvisticii structurale împărtăşeşte viziunea lui Ch. Bally şi avansează ideea că stilistica este o *lingvistică interesată de cercetarea expresivităţii afective în vorbire* (parole): „ceea ce ni se oferă sub numele de stilistică este pur şi simplu lingvistică. Da, domnilor, pur şi simplu lingvistică. Numai că, aş îndrăzni să spun, lingvistica este vastă, cuprinzând în special două părţi: una care este mai aproape de *limbă*, depozit pasiv, cealaltă care este mai aproape de *vorbire*, forţă activă şi adevărata sursă a fenomenelor ce pot fi observate ulterior, încetul cu încetul, în cealaltă jumătate a limbajului." (Saussure 2004: 274).

În lumina acestor consideraţii, devine limpede că, fără să fi asistat prelegerile de lingvistică generală ţinute de părintele structuralismului, Bally pare să fi cunoscut îndeaproape esenţa teoriei saussuriene, pe care o adoptă, o valorifică şi o integrează în viziunea sa despre identitatea stilisticii ca disciplină lingvistică.

Langue/parole - stilistică/stil. În privinţa influenţelor saussuriene asupra concepţiei lui Bally, nimic nu este mai grăitor decât distincţia *stilistică - stil*, dezvoltată prin analogie cu binecunoscuta opoziţie între *langue* şi *parole*. În termenii lui Saussure, separarea *limbii* de *vorbire* înseamnă despărţirea 1) a „ceea ce este social de ceea ce este individual" şi 2) a „ceea ce este esenţial de ceea ce este accesoriu şi mai mult sau mai puţin accidental" (Saussure 1998: 40). Limba „nu presupune premeditare şi reflecţia nu intervine aici" (*idem*), pe când

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

„vorbirea, este, dimpotrivă, un act individual de voinţă şi de inteligenţă" (*ibidem*). Ipostaza langue se defineşte, deci, prin caracterul ei social, esenţial şi lipsit de premeditare, în timp ce vorbirea (parole) este de natură individuală, accesorie şi voluntară.

Aceleaşi trăsături sunt invocate de Bally pentru a deosebi stilistica de stil. Stilistica - afirmă el - studiază manifestarea spontană, a mijloacelor colective de exprimare a afectivităţii, existente în limba vorbită de o întreagă comunitate, însă stilul reprezintă utilizarea voluntară, conştientă, a limbii de către un individ, pentru a crea frumosul prin cuvinte.

Dualismul stilistică - stil este reflectat şi prin antiteza pe care Bally o realizează între limba comună şi limba literară. Spre deosebire de limba comună, care ilustrează „particularităţile sociale ale limbajului" şi este o realizare concretă „a tendinţelor generale ale limbajului" (Bally I/ 1951: 29), limba literară „nu este decât suma şi rezultanta stilurilor individuale" (Bally I/ 1951: 245), fiind „rezultatul unei nevoi estetice incompatibile cu banalitatea şi mai ales cu sărăcia limbii comune." (Bally 1951/I: 237). Opoziţiile respective sunt redate, schematic, în tabelul de mai jos:

Tabelul 5: Distincțiile trasate de Charles Bally

LIMBAJ			
LIMBĂ LITERARĂ	≠	LIMBĂ COMUNĂ	
intenţionalitate	≠	spontaneitate	
		uz individual	uz colectiv
STIL	≠	STILISTICĂ „INDIVIDUALĂ"	STILISTICĂ „SOCIALĂ"
atitudine estetică	≠	atitudine afectivă	

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Ideile lui Bally au primit din partea lui F. de Saussure o validare critică interesantă. Admiţând existenţa opoziţiei între *stilistică* şi *stil*, părintele structuralismului se dovedeşte atent în deosebirea celor două noţiuni şi lasă să se înţeleagă că orice fapt de stil, nu doar cel de tip literar, este de natură individuală: „Stilul depinde de individ, iar stilistica se plasează iniţial deasupra individului, în sfera lingvistică sau socială." (Saussure 2004: 272). Astfel, paralela *stilistică* ≈ *langue* şi *stil* ≈ *parole* atestă faptul că Saussure considera stilistica lui Bally o *lingvistică a expresivităţii*, sau mai precis, o lingvistică având ca obiect de cercetare relaţia *limbă - afectivitate*: „explicarea formulelor limbii ca fiind motivate de cutare sau cutare stare psihică este un lucru bine venit" (Saussure 2004: 273).

Valori lingvistice - valori stilistice. Esenţa deosebirii între raporturile asociative şi cele sintagmatice este determinată de noţiunea de *valoare*[12]. După cum se ştie (Saussure 1998: 135-138), valorile *in absentia* se ordonează ca raporturi asociative (constelaţii), în timp ce valorile *in praesentia* se organizează ca raporturi sintagmatice (succesiuni). Aceste distincţii trebuie să fi fost cunoscute de Bally, care adoptă perspectiva saussuriană şi teoretizează existenţa a două tipuri de valori, *noţionale* şi *afective*: „Gândirea noastră (şi aceasta este una dintre cauzele inevitabilei sale slăbiciuni) adaugă, spontan o «idee de valoare» celor mai mici percepţii, adică un obscur instinct de conservare raportat la eul nostru, la viaţa noastră, la starea noastră de bine. Primul rezultat al acestei slăbiciuni este acela că toate percepţiile noastre

[12] „Raporturile şi diferenţele dintre termenii lingvistici se derulează în două sfere distincte, fiecare dintre ele generează o anumită ordine de valori; opoziţia dintre aceste două ordini ne face să înţelegem mai bine natura fiecăruia dintre ele. Ele corespund cu două forme ale activităţii noastre mentale, amândouă indispensabile vieţii limbii." (Saussure 1998: 135).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

sunt însoţite de sentimente de *plăcere* şi de *neplăcere*" (Bally 1951/I: 152).

În viziunea stilisticianului genevez, *valoarea* apare nu doar ca produs al operaţiilor mentale, ci reprezintă dovada unei „slăbiciuni" a gândirii, care corelează procesele raţionale cu nuanţele afective. În gândire, consideră Bally, se împletesc raţiunea (intelectul, ideea, noţiunea) şi emoţia (sentimentul, „gustul", valoarea afectivă). În consecinţă, exprimarea lumii prin limbă se realizează fie predominant noţional (aspect cercetat de lingvistică), fie predominant expresiv (aspect cercetat de stilistică), concluzie la care cercetătorul ajunge printr-un algoritm argumentativ inedit:

1) Polaritatea raţiune - emoţie reprezintă chintesenţa gândirii;

2) Opoziţiile lingvistice oglindesc dualitatea gândirii;

3) În limbă se manifestă valori noţionale şi valori afective;

4) Toate faptele de limbaj sunt susceptibile de a prezenta această dublă faţă valorică;

5) Lingvistica studiază valorile noţionale, stilistica studiază valorile afectiv-expresive;

6) Valorile afectiv-expresive pot fi identificate numai prin raportare la cele noţionale[13];

7) Stilistica este o disciplină lingvistică pentru că valorile afective-expresive sunt exprimate prin elementele limbii comune tuturor vorbitorilor: „gândurile ne aparţin doar nouă, simbolurile folosite pentru a le exprima sunt comune tuturor celor care vorbesc în acelaşi fel ca noi." (Bally 1951/I: 7)".

[13] „aspectul afectiv al unui fapt de expresie nu poate fi într-adevăr surprins decât printr-un contrast faţă de conţinutul său intelectual, în virtutea relativităţii care domină toate valorile expresive. (...) singurele distincţii care pot fixa şi clasifica faptele de limbaj sunt cele descoperite printr-o operaţie raţională (intelectuală), întrucât sentimentul este un fapt prea complex pentru a servi ca punct de pornire al analizei " (Bally 1951/I: 155).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Opoziţia dintre valorile noţionale şi cele afectiv-expresive reprezintă contribuţia teoretică pe care Bally o dezvoltă în spiritul doctrinei saussuriene. Tratatul său de stilistică este dovada tendinţei de a arăta că „sistemul de valori" (Saussure 2004: 290) numit limbă este nu doar un *sistem lingvistic*, al valorilor noţionale, ci şi un *sistem stilistic*, al valorilor care îşi au izvorul în afectivitate. Acest sistem, de natură abstractă, formează, aşa cum a indicat Ferdinand de Saussure, obiectul de cercetare al unei lingvistici a vorbirii cu resort afectiv, numită stilistică[14].

În cercetarea românească, concepţia stilistică a lui Charles Bally a fost continuată de Iorgu Iordan (1888 - 1986), elev şi urmaş al lui A. Philippide (1859 - 1933), contemporan cu fondatorul stilisticii lingvistice, profesor la Universităţile din Iaşi şi Bucureşti. Urmându-l pe Bally, cercetătorul român înlocuieşte opoziţia *stilistică - stil* cu distincţia *stilistică lingvistică - stilistică estetică* şi acceptă ca întemeiată deosebirea între *sensul intelectual* şi cel *afectiv*[15].

[14] Această valorificare a doctrinei saussuriene este respinsă de E. Coşeriu (1997: 149), fiind considerată o „pretenţie" ce „constituie eroarea fundamentală a concepţiei lingvistice a lui Bally". „Orice opoziţie între «intelectual» şi «afectiv» (sau, mai rău, «expresiv»)" - afirmă savantul român - este „inacceptabilă" „în planul limbii abstracte" şi reprezintă „viciul originar al aşa-zisei «stilistici a limbii», care încearcă zadarnic să-şi delimiteze obiectul faţă de ce al gramaticii" (Coşeriu 1997: 149). Negând validitatea distincţiei trasate de Bally, Coşeriu arată că deosebirea „între „afectivitate"şi „logicitate" în limbă nu poate fi înţeleasă decât ca o distincţie între *semnificaţia subiectivă* (manifestarea unei atitudini a subiectului vorbitor) şi *semnificaţia obiectivă* („starea de lucruri" care este semnificată). În acest sens, însă, este vorba de categorii semantice generale ale vorbirii concrete şi nu de atribute exclusive ale cutărei sau cutărei forme lingvistice, căci nu poate exista o formă lingvistică propriu-zisă care să nu implice, în acelaşi timp, o atitudine a vorbitorului şi o referinţă obiectivă" (Coşeriu 1997: 150).

[15] „Un cuvânt, o particularitate sintactică, etc. pot avea, în ce priveşte sensul, două elemente distincte: unul strict intelectual, care este noţiunea pură, reprezentarea obiectului în discuţie, altul afectiv, care arată oarecum poziţia subiectivă, reacţia sentimentală a individului vorbitor faţă de noţiunea respectivă. " (Iordan 1975: 12).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

În viziunea lui Iordan, stilistica lingvistică are ca obiect de cercetare expresivitatea limbii vorbite, „aşadar mijloacele de expresie ale întregii colectivităţi vorbitoare", oprindu-se „la mijloacele de expresie cu conţinut afectiv, produs al stărilor sufleteşti afective" (Iordan 1975: 12). La polul opus se află stilistica estetică interesată de cercetarea stilului, adică de „studiul tuturor mijloacelor lingvistice folosite de un scriitor (sau orator), pentru a obţine anumite efecte de ordin artistic". Cu excepţia diferenţei terminologice, Iordan păstrează antinomia dintre caracterul spontan, involuntar şi colectiv al valorilor stilistice de natură orală şi caracterul artificial, voluntar şi individual al stilului, deşi observă că materialul de lingvistic aflat la dispoziţia vorbitorilor este acelaşi. Mijloacele lingvistice, scrie Iordan, „sunt, în principiu, identice la toţi scriitorii de aceeaşi limbă. Oricum ar proceda ei, materialul lingvistic, considerat în sine, nu diferă de la unul la altul, întrucât el este impus de colectivitatea subiectelor vorbitoare, căreia aparţin scriitorii înşişi" (Iordan 1975: 11). Diferențele stilistice dintre vorbitorii obișnuiți și scriitori nu ar fi așadar motivate de existența unor resurse lingvistice distincte pentru diferite categorii de utilizatori, ci de tehnica de întrebuințare a resurselor.

În cadrul mai larg al afinităţilor dintre concepţia lui Bally şi cea a lui Saussure, Iordan transpune opoziţia *stilistică - stil* în termeni saussurieni, afirmând că „stilistica se ocupă de elemente comune din limba unui grup social, pe când la stil avem în vedere numai particularităţile individuale; sau, cu alţi termeni, într-un caz studiem 'limba' (= «langue»), în celălalt, 'vorbirea' (=«parole»), şi anume vorbirea individuală" (Iordan 1962: 328).

Pe de altă parte, trecerea unităților lingvistice din planul paradigmatic şi cel sintagmatic al enunțului este extrem de importantă pentru înțelegerea şi descrierea schimbărilor care se pot manifesta, fie în planul formei, fie în planul conținutului (sau în ambele), în momentul actualizării limbii într-un act lingvistic.

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Procesul este explicat de Roman Jakobson: „trebuie să reamintim care sunt cele două moduri principale de aranjament folosite în comportamentul verbal: selecţia şi combinarea. Dacă, de exemplu, *copil* este subiectul mesajului, vorbitorul va alege din vocabularul uzual unul dintre cuvintele mai mult sau mai puţin similare, ca: *puşti*, *copil*, *tânăr* etc., într-o anumită privinţă toate fiind echivalente. Apoi, ca un comentariu la acest subiect, va alege unul din verbele semantic înrudite: *doarme*, *moţăie*, *aţipeşte*, *dormitează* etc. Ambele cuvinte alese se combină în lanţul vorbirii. *Selecţia* se realizează în baza unor principii de echivalenţă, asemănare sau deosebire, sinonimie sau antonimie, pe când *combinarea* – construirea secvenţei – se bazează pe contiguitate" (Jakobson 1964: 95).

Ca operaţii de construcţie enunţiativă, selecţia şi combinarea stau la baza generării trăsăturilor expresive dacă se ţine cont de faptul că acestea sunt valori rezultate din corelaţiile în care se înscriu unităţile limbii. Cu alte cuvinte, selecţia şi combinarea guvernează manifestările expresive, iar de această problemă s-au interesat mulţi stilisticieni (pentru detalii, v. Coteanu 1973/I: 54 - 59).

În exemple precum a) „Bătrânul *a murit*"; b) „Bătrânul *a decedat*"; c) „Bătrânul *s-a mutat la cele veşnice*"; d) „Bătrânul *a plecat dintre noi*"; e) „Bătrânul *a dat ortul popii*"; f) „Bătrânul *a crăpat*" sau g) „Bătrânul *a dat în primire*" se observă că enunţurile fac referire la acelaşi aspect, dar perspectiva asupra celor exprimate variază în funcţie de felul în care vorbitorul doreşte să exprime notele expresive ale noţiunii de moarte: a) [*neutru*]; b) [*oficial*]; c) [*religios*]; d) [*eufemistic*]; e) [*familiar*]; f) [*ireverenţios*] sau g) [*argotic*].

Identitatea semnelor de care dispune un anumit sistem lingvistic pentru a le permite indivizilor să interacţioneze verbal, este condiţionată de interdependenţa şi acţiunea factorilor *sociali* (argoul), *culturali* (termenii tehnico-ştiinţifici), *religioşi* (termenii

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

bisericeşti) etc., iar observarea atentă a acestui mecanism subminează fundamentul teoretic al antinomiei spontan - voluntar, susţinută de Charles Bally şi, mai apoi, de Iorgu Iordan. Ţinând cont de implicaţiile proceselor de selecţie şi de combinare, Roman Jakobson afirmă că cei ce adoptă opoziţia între spontaneitate şi intenţionalitate neglijează faptul că „orice comportament verbal ţinteşte într-o direcţie, însă ţintele diferă şi conformitatea mijloacelor folosite pentru atingerea efectului dorit constituie o problemă care-i preocupă în permanenţă pe cercetătorii diverselor forme de comunicare verbală" (Jakobson 1964: 85).

În stilistica românească, viziunea lui Jakobson este valorificată de D. Irimia, care constată că alegerea semnelor este concomitent selecţie lingvistică (realizată spontan, în plan mental) şi opţiune stilistică (manifestată în actul lingvistic conform unei intenţii), dat fiind că „în operaţia de alegere a semnelor lingvistice şi a structurilor relaţionale, vorbitorul este orientat concomitent spre referent (....), limbă (...) şi destinatar" (Irimia 1999: 40).

Dacă se ia ca reper faimoasa dihotomie saussuriană *sincronie – diacronie*, aceasta este legitimă numai în ceea ce priveşte sincronia. Lingvistul E. Coşeriu (1997) consideră că, în opera saussuriană, noţiunea de *diacronie* nu este corect delimitată, ştiut fiind că deosebirea dintre *sincronie* şi *diacronie* nu „se referă la planul obiectului (= limbă), ci numai la planul investigaţiei (= lingvistică)" (Frâncu 1999: 22). Obiecţia este justificată, dar la începutul secolului al XX-lea, antinomia sincronie - diacronie reprezenta pentru Charles Bally (şi pentru alţi lingvişti) o cale de interpretare novatoare, prin care s-a argumentat existenţa stilisticii descriptive şi imposibilitatea întemeierii unei stilistici diacronice: „Existenţa unei lingvistici istorice reprezintă un adevăr în sine; dar stilistica nu ar putea fi

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

istorică, în accepţia generală, lingvistică, a acestui termen, adică nu ar putea să-şi întemeieze obiectul de cercetare pe schimbările observabile în evoluţia faptelor izolate, nici chiar a grupurilor de fapte. Fundamentul obiectului de cercetare se află „în relaţiile constante dintre limbaj şi gândire. Vorbitorul care întrebuinţează spontan limba maternă are tot timpul conştiinţa unei stări, nu a unei evoluţii şi nici a unei perspective temporale. Fără a fi savant, acesta trăieşte cu iluzia că limba pe care o vorbeşte a fost întotdeauna aşa cum el o vorbeşte; această iluzie care se reflectă într-o multitudine de fapte, se naşte dintr-un obscur instinct de conservare socială." (Bally 1951/I: 21).

Pentru Bally, stilistica este o ramură lingvistică eminamente descriptivă, axată pe studierea reflectării lingvistice a afectivităţii, adică o disciplină întemeiată pe intuiţiile sincronice ale locutorului care „trăieşte cu iluzia că limba pe care o vorbeşte a fost întotdeauna aşa cum el o vorbeşte". Din moment ce poziţia lui Bally se circumscrie doctrinei saussuriene, mulţi dintre adepţii săi au considerat că stilistica este o ştiinţă eminamente sincronică.

Cu toate acestea, dacă se acceptă validitatea obiecţiei aduse de Coşeriu, trebuie afirmat, depăşind viziunea lui Bally, că cercetarea faptelor de stil admite ambele perspective: descriptivă şi istorică. Această viziune este susţinută de Tudor Vianu (1968: 31), care notează că „Stilul este o noţiune în acelaşi timp sistematică şi istorică", sau, mai precis, „stilul este astfel, din punct de vedere metodologic, o noţiune mixtă în care se întrunesc perspectiva istorică şi cea sistematică". În cercetările de istoria limbii române literare, această idee este apărată şi de alţi specialişti reputaţi: „stilurile (...) sunt constituite istoric şi aflate în strânsă dependenţă cu nivelul general de dezvoltare a culturii. Ele sunt structuri funcţionale constituite în timp şi supuse permanent transformării" (Chivu 2000: 24).

Ca primă manifestare a structuralismului, validată chiar de Ferdinand de Saussure şi publicată înainte de prima ediţie a

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)

Cursului de lingvistică generală, concepţia stilistică a lui Charles Bally reprezintă o etapă de răscruce în afirmarea unor idei dominante în perioada ce avea să urmeze. Definitivată înaintea proiectului teoretic saussurian, stilistica structurală a lui Bally este, în ciuda unor inerente fluctuaţii conceptuale şi metodologice, o orientare lingvistică consacrată şi durabilă, a cărei fructificare critică este în continuare posibilă.

Prin caracterul ei sumativ, personalitatea ştiinţifică a lui Charles Bally ilustrează oscilaţiile şi prefacerile care au favorizat apariţia şi dezvoltarea structuralismului. Succesor al lui Ferdinand de Saussure, reprezentant de seamă al şcolii geneveze de lingvistică, iniţiator al studiilor moderne de stilistică a limbii şi, nu în ultimul rând, prestigios şi atent analist al unora din fenomenele complexe ale vorbirii, Charles Bally este considerat un inovator, un reprezentant marcant al unei orientări ştiinţifice care „este cea mai apropiată de înţelegerea limbii ca „obiect cultural" (Coşeriu 2004: 21-22), cea mai atentă la nuanţele de semnificaţie şi la valorile subiective ale acestora, cea mai dispusă să înregistreze şi să valorifice multipla varietate „verticală" şi „stilistică" a limbii" (Coşeriu 1997: 230).

BDD-B381-05 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:41 UTC)